

Zgodovinski oris nastanka Akademskega kolegija

Abstract

Building Akademiški kolegij: A Historical Outline

The text offers a short historical overview of the location that hosts the unfinished building Akademiški kolegij. The building was originally designed to be a seminary, but was never used as such. After the Second World War, the building started being used as a student dorm, and it continues to perform this function to this very day. However, Akademiški kolegij was included in the denationalisation process after Slovenia gained its independence and the Municipality of Ljubljana, which is now the building's rightful owner, does not treat the building as a communal space in its plans for the future.

Keywords: Bežigrad, parish, Akademiški kolegij, Jože Plečnik

Blaž Šenica is a student of the Architecture master's programme at the Faculty of Architecture, University of Ljubljana. He is also an external contributor for the magazine Outsider, and an active member of the Working Group for Space and Design, which is hosted by the Faculty of Architecture and the Academy for Fine Arts and Design. (blash.senica@gmail.com)

Povzetek

Prispevek podaja kratek zgodovinski oris lokacije, v katero je umeščen nikoli končani objekt Akademskega kolegija. Ta je bil najprej zamišljen kot semenišče, vendar se v ta namen nikoli ni uporabljal. Kmalu po drugi svetovni vojni so stavbo začeli uporabljati kot študentski dom, kar ostaja še danes. Po končanem denacionalizacijskem postopku, ki se je začel po osamosvojitvi, je lastništvo dokončno prešlo v roke mestne občine, ki pa v svojih prihodnjih načrtih ne upošteva skupnostne naravnosti objekta.

Ključne besede: Bežigrad, župnija, Akademiški kolegij, Jože Plečnik

Blaž Šenica je študent enovitega magistrskega študija arhitekture na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Je zunanji sodelavec revije Outsider in aktivni član Delovne skupine za prostor in oblikovanje, ki deluje na Fakulteti za arhitekturo ter Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje. (blash.senica@gmail.com)

Na območju današnjega Bežigrada ni zabeleženih zgodovinskih naselij, vendar je čez to območje vodila pomembna prometna in trgovska pot, ki jo danes poznamo kot Dunajsko cesto (Saria, 1940: 19). Zgodovinar Viktor Steska v zborniku *Naš Bežigrad* zapiše, da so prostor ob cesti zaznamovale predvsem gramozne jame, vse do dekreta cesarja Jožefa II., ki je prepovedal pokopališča v mestih. Tako so leta 1779 v Ljubljani opustili pokopavanje v mejah mesta in si pri svetišču sv. Krištofa, ki je stalo tik ob današnjem vходу v Gospodarsko razstavišče,¹ oskrbeli novo pokopališče. Ob cerkvi je bila gramozna jama, ki je bila do leta 1872, ko so razširili pokopališče, kraj veselja za ljubljansko in okoliško mladino. Po procesiji na veliki ponedeljek, ki se je zaključila v cerkvi sv. Krištofa, se je v t. i. Turški jami tradicionalno razvila velikonočna kanonada. Rajanje, ki naj bi privabilo večji del prebivalstva, je bilo prostor neformalnega druženja in s cerkvijo ter pokopališčem vzpostavljalo prostor skupnosti, ki je zaznamoval identiteto kraja (Steska, 1940: 28–31).

Prve večje zazidave se za Bežigradom začnejo proti koncu 19. stoletja, ko ob Dunajski cesti sezidajo nekaj tovarn in livarn ter nemško kolonijo. Leta 1910 se je iz mestnega središča začelo preseljevati vedno več obrtnikov, industrialcev in drugih meščanov. Po vojni je v Ljubljani nastala velika stanovanjska stiska in prav za Bežigradom je mestna občina zgradila vrsto uradniških in delavskih kolonij. Premožnejši meščani so si tam začeli urejati lične vile, medtem ko so si revnejši sloji v gramoznih jamah gradili lastne kolonije skromnih bajtic. V tem času je bil prav Bežigrad najhitreje rastoči del Ljubljane (Vidic, 1940: 33–36) in četudi je bil že od vsega začetka meščanska četrt, saj se »ni [se] najprej zazidal z domovi malih ljudi kot skoraj vsa ljubljanska predmestja, temveč se je takoj zazidal z domovi pravih meščanov – od vsega začetka si je nadel gosposko obleko« (Lenarčič, 1940: 36), je pomenil možnost gradnje lastnih domov tudi veliko ljudem iz nižjih slojev, ki so material za gradnjo našli kar na sami lokaciji. Tako se je

[I]z tesnobe pisarniških sob, iz prenatrpanosti učilnic, iz zatohlih delavnic v kletih, v barakah, iz kanalov, iz stisnjenih trgovin, kjer bi bilo zraka komaj za dva, pa se mora z njim zadovoljiti po šest življenj, [se je] človek pognal k soncu in za sonce in pobegnil iz mesta. (Plestenjak, 1940: 14)

1 Prvi pisni viri o svetišču sv. Krištofa segajo v leto 1497, J. V. Valvasor pa cerkev, ki je bila zgrajena v gotskem slogu, omenja kot podružnico ljubljanske župnije sv. Petra. To cerkvico so na začetku 18. stoletja zaradi slabega stanja porušili in leta 1708 zgradili novo (Župnija Bežigrad, n. d.).

Ustanovitelj bežigrajske župnije P. Kazimir Zakrajšek je v duhu velikega priseljevanja in hitre rasti okraja Bežigrad zagovarjal ustanovitev samostojne župnije, saj je nastajajoča četrt potrebovala skupnostno središče. Leta 1934 so bila njegova prizadevanja uslišana in v svetišču sv. Krištofa je nastala nova župnija ter ta prostor zakoreninila kot središče takratnega severnega okraja Ljubljane Bežigrada (Zakrajšek, 1940: 57–59).

Za območje Bežigrada je bilo izdelanih več regulacijskih načrtov. Omeniti velja načrt Maksa Fabianija (1899), ki se je prvi celostno ukvarjal s širitvijo mesta na sever in je po potresu leta 1895 naredil celoten regulacijski načrt Ljubljane in nastavke za njeno širitev (Valenčič, 1968: 103). Prav tako velja omeniti načrt, ki so ga mestne oblasti leta 1928 naročile pri Jožetu Plečniku (Korošec, 1991: 183). Zamislima je skupno, da kot prostorsko središče zasnove razumeta območje cerkve sv. Krištofa in pripadajočega pokopališča. Predvsem se je treba osrediniti na Plečnikov podroben prostorski načrt za t. i. Svetokriški okraj, ki je bil zasnovan kot bodoče središče severne Ljubljane. Okraj je zasnoval v obliki četrtkrožnega izseka, ki ga je umestil med železniško progo in Dunajsko cesto, v samo središče pa je postavil prav območje pokopališča. Ker so zaradi prostorske stiske glavno pokopališče že preselili k sv. Križu (sedanje Žale), cerkev sv. Krištofa pa je postajala premajhna, se je Plečnik lotil tudi podrobnega preoblikovanja te lokacije (Stele, 1940: 44). Na severu bi lokacijo zamejil z novo Linhartovo cesto, ki bi kot promenada z dvostranskim drevoredom postala nova hrbtenica okraja, celotno območje pa bi po dolgem razdelil na tri pasove. V prvem, ob Dunajski, naj bi stala povečana stara cerkev in novo poslopje na vogalu parcele, med njima pa bi bil glavni vhod na pokopališče. V drugem pasu si je Plečnik zamislil monumentalno slavnostno cerkev Hram slave, ki je v njegovi zamisli Ljubljane kot novih Aten predstavljala Panteon (Krečič, 2017: 76). V tretjem pa bi staro pokopališče preobrazil v častno pokopališče zaslužnih Slovencev oziroma v spominski park. Po teh načrtih je bil izveden samo prizidek k cerkvi sv. Krištofa, ki je dobil ime po sv. Cirilu in Metodu (Stele, 1940: 46–48).

Ker ni prišlo do ureditve spominskega parka, je staro pokopališče propadalo in počasi tonilo v pozabo, zato so osrednji del namenili gradnji semenišča, v vzhodnem pa so uredili manjši spominski park Navje (Štrukelj, 1940: 69). Četudi Plečniku zamisel o zazidavi starega pokopališča s semeniščem ni bila po godu, se je lotil načrtovanja. Zasnoval je mogočno okroglo stavbo s premerom sto metrov. Za krožno zasnovo naj bi se navdahnil pri rimskem Koloseju in Angelskem gradu, notranja organizacija prostorov pa se opira na model samostanskega bivanja (Hrausky, 2017: 198–199). Kot tlorisno in prostorsko središče si je zamislil trakt z dvorano in kapelo, po obodu pa je nanizal skromne sobe za semeniščnike, ki jih na notranji strani

poveže hodnik. Ta se z okni odpira na notranji polkrožni atrij in tako vzpostavi vizualno povezavo z zunanjim skupnim prostorom. Krožna zasnova se na severu rahlo stika s podolgovatim volumnom, ki bi stal vzdolž predvidene nove Linhartove ceste in bi bil namenjen upravnim in servisnim prostorom semenišča. Jasna je hierarhija prostorov; njihov značaj postopno prehaja od najbolj zasebnih na obodu stavbe do najbolj skupnih v njenem središču (soba-hodnik-stopnišče-atrij-dvorana). Krožna zasnova prav tako vzpostavlja enakomerno oddaljenost med sobami in tako omogoča vsaj prostorsko enakopravnost med stanujočimi.

Semenišče so začeli graditi leta 1938. Ker že od samega začetka Plečnik ni bil navdušen nad idejo, prav tako pa je bil v slabih odnosih z glavnim pobudnikom gradnje, nadškofom Jegličem, je izdelal samo načrte v velikem merilu. Zato vodi zazidave in Plečnikovemu bližnjemu sodelavcu Antonu Suhadolcu ni preostalo drugega, kot da se je gradbenih načrtov lotil sam. Plečnik ga je obtožil, da dela na lastno pest, in se že na samem začetku gradnje odpovedal avtorstvu. Andrej Hrausky (2017: 198–199) ugiba takole:

Povsem mogoče je, da je Plečnik sam ustvaril konflikt s Suhadolcem, da bi se lahko odpovedal projektu, ki mu ni bil po volji. Anton Suhadolc pa je gradnjo vodil do leta 1941, ko je škof Gregorij Rožman že po italijanski okupaciji gradnjo ustavil.

Tako prvotni načrt ni bil nikoli uresničen, že takoj po vojni leta 1945 pa so zaradi prostorske stiske v stavbo naselili študente in jo poimenovali Akademski kolegij² (Univerza v Ljubljani, 1969: 119). V petdesetih letih je arhitekt Anton Bitenc prostore preuredil v skladu s potrebami študentskega doma. Med drugim je podrl zvonik, ki je stal na strehi kapele, v glavni dvorani uredil Festivalno dvorano, v kleti pa prostore kina Soča. Prostore kina je še pred koncem desetletja prevzelo Slovensko mladinsko gledališče (Hrausky, 2017: 198 –199). Leta 1958 so zaradi začetka gradnje Gospodarskega razstavišča, za potrebe VII. kongresa KPJ, porušili staro cerkev sv. Krištofa s prizidkom sv. Cirila in Metoda in s tem močno posegli v del Bežigrada, ki je bil do tedaj veljal za središče tega okraja (Lavrič, 2012).³ S temi posegi so znatno otežili dostop do tega dela mesta, ki od takrat stagnira ter se počasi spreminja v urbano praznino, črno pego mesta, čeprav se je leta 1963 v del stavbe Akademskega kolegija naselil Pionirski dom, ki skupaj s

² Drugo ime zanj je Baragovo semenišče.

³ Nadomestna objekta so po istih Plečnikovih načrtih zgradili nekoliko severneje, na Vodovodni cesti (sedanja župnijska cerkev sv. Cirila in Metoda) oz. na Kuzmičevi ulici, kjer je zdaj sedež župnije Ljubljana Bežigrad (Župnija Bežigrad, n. d.).

Slovenskim mladinskim gledališčem bogati kulturno krajino mesta. Po dolgem denacionalizacijskem postopku je stavba Akademskega kolegija leta 2017 nazadnje pristala v lasti Mestne občine Ljubljana.

Za razumevanje današnjega položaja je pomemben tudi odnos med mestom in univerzo oziroma študenti. Ana Abram (2010: 5) takole opredeli vlogo univerze:

Slika 1: Urbanistična zasnova območja – Baragovo semenišče in Gospodarsko razstavišče. Vir: Mestna občina Ljubljana, 2019. Avtor fotografije: Arhiv MOL.

S svojo fizično prisotnostjo univerza mesto programsko bogati in mu daje dodatno identiteto. Zaradi prisotnosti univerzitetnih vsebin v mestnih predelih se zvišuje kvaliteta bivanja, večja je ponudba programov, ki mesto bogatijo, ti pa so ključni dejavnik socialnega razvoja mesta. [...] Tako kot mesto črpa dobrine univerze, je tudi akademsko življenje, v katerem se čuti mestni utrip, obogateno na fizični in ideološki ravni.

Strinjamo se z opažanjem Zupančič Strojanove (1997: 93), da so študenti eden bistvenih mestotvornih elementov; študentska populacija je tako v 20. stoletju igrala ključno vlogo pri preobrazbi Ljubljane iz provincialnega mesta v intelektualno in kulturno prestolnico regije. In nasprotno: preplet z mestom je igral ključno vlogo pri razvoju ljubljanske univerze. Vendar danes mestne oblasti študentske populacije ne vidijo več kot ključni mestotvorni element in tudi za univerzo preplet z mestom ni več eden ključnih razvojnih konceptov. Študenti so čedalje bolj odrinjeni na mestno

obrobje,⁴ saj jih mestna občina ne prepozna več kot populacijo, ki soustvarja mestno vzdušje, ampak kot uporabnike, ki ne prinašajo zadostnega dobička mestu, katerega razvojni model temelji na privabljanju tujega kapitala in s tem čim bolj dobičkonosni izrabi prostora. Ta logika je vodilna tudi v primeru Akademskega kolegija. Iz objave na spletni strani občine razberemo, da želijo območju nekdanjega pokopališča povrniti značaj središča južnega Bežigrada, a tokrat bolj za takšne in drugačne turiste, kot pa za prebivalce okraja in mesta (Mestna občina Ljubljana, 2019). Mladinsko gledališče in Pionirski dom naj bi v prenovljeni in dozidani stavbi končno dobila primerne prostore za normalno izvajanje programa, obenem pa bi tako, upoštevajoč dejstvo, da je že sami stavbi pripisana velika kulturna in umetniška vrednost, zagotovili kulturno oziroma kreativno središče kot ključen element vsake sodobne prostorske »revitalizacije«, ki teži k privabljanju t. i. kreativnega razreda. Območje bo postalo zaokrožen mestni predel centralnih dejavnosti z razširitvijo Gospodarskega razstavišča in bo namenjeno sejemski, koncertni ter kongresni dejavnosti, ki bodo vključevale ljudi le kot pasivne porabnike in obiskovalce spektakla. Takšna naj bi bila tudi nova podoba območja – spektakularna. Na vizualizacijah vidimo tri ekspresivno oblikovane stolpnice, preoblikovan zahodni del razstavišča in nizko stavbo organskih oblik (slika 1). Objekti, ki naj bi območju s spektakularno in ekspresivno arhitekturno zasnovo prinašali dodano vrednost.

Pri teh velikopoteznih zamislih pa se popolnoma zanemari pereča stanovanjska kriza v mestu, ki ob nezadostni preskrbi študentskih domov (ŠDL, 2019: 20) močno vpliva tudi na problem študentskega bivanja; študentskega doma se v načrtih občine ne omenja. Študentom je bila kot rešitev predstavljena selitev v dom študentskega naselja Rožna dolina, ki je zdaj namenjen študentom programa Erasmus. A potemtakem bi si bili tuji študenti prisiljeni poiskati stanovanje na trgu, kar bi še poslabšalo splošno stanovanjsko stisko. Z izgubo prostorov v Akademskem kolegiju, ki študentom ponuja najcenejšo nastanitev (ŠDL, 2019: 3), bi ŠDL prav tako izgubil veliko večino samskih sob, ki naj bi bile v študentskih domovih prava redkost. V oči bode tudi avtorski način delovanja nove lastnice, torej občine. Po pričanju stanovalcev študentskega doma so za morebitno deložacijo izvedeli iz medijev, od takrat naprej pa od odgovornih institucij (Mestne občine Ljubljana, Študentski dom Ljubljana in Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport) kljub nenehnemu spraševanju dobivajo le skope informacije. Zaskrbljeni študenti prav tako opozarjajo, da ni sodelovanja med

4 Na primer, Univerza v Ljubljani je napovedala gradnjo novih objektov Fakultete za strojništvo in Fakultete za farmacijo, ki pa ju je umestila na skrajni rob Ljubljane.

samimi odgovornimi institucijami, ki kdaj prej kot na javne institucije, ki naj bi skrbele za javno dobro, spominjajo na konkurenčna podjetja.

Odnos odgovornih institucij, v tem primeru predvsem občine, do bivanjske problematike se kaže tudi v razumevanju prostora in stavbe Akademskega kolegija, ki je kulturni spomenik državnega pomena. Za prenovu je načrtovan arhitekturni natečaj, po katerim naj bi dobili najboljšo rešitev za zaokrožitev Plečnikove kompozicije, takšno, ki bi na spoštljiv in originalen način vzpostavljala dialog z arhitekturnim izrazom Jožeta Plečnika ter tako omogočila stavbi, da končno zaživi v zamišljeni in avtentični kompoziciji. Vendar pa sam arhitekturni izraz, zasnova detajlov in celotna likovna podoba stavbe v resnici niso Plečnikovo avtorsko delo, temveč delo njegovih učencev Suhadolca in Bitenca, ki sta bila spoštovanja vredna arhitekta, vendar se nikoli nista približala ravni svojega profesorja. Če naj bi torej bil nov Akademski kolegij nekakšen poklon Plečnikovemu delu, potem se moramo pri njegovem vrednotenju prej kot likovnim prvinam in arhitekturnemu izrazu posvetiti prostorski razčlembi stavbe, njeni artikulaciji in organizaciji, notranjemu razmerju med zasebnim in skupnim ter povezanosti prostorov v funkcionalno celoto. Stavba je namreč vrhunski primer združitve tipologije skupnostnega bivanja in kulturne dejavnosti in če občina vztraja pri argumentu spoštovanja Plečnikovih idej in ohranjanju njegove dediščine, mora vzpostaviti odnos predvsem do tega njenega vidika: stavba je zaradi prostorskih danosti primerna za specifičen način bivanja in brez večjih posegov popolnoma neprimerna za drugačno rabo. Občini se v tej luči ponuja možnost, da pri prenovi spoštuje tipologijo stavbe in, kar je še pomembnejše, ravna skladno z obstoječo stanovanjsko stisko. Skladno s tem bi bila smotrna prenova študentskega doma in osrednjega kulturnega prostora ter dozidava bodisi z novimi študentskimi sobami, bodisi z občinskimi stanovanji, bodisi s podpornimi prostori, ki bi bogatili bivanjsko kulturo prebivalcev stavbe in okolice. Kot pravi Miloš Kosec (2019), pa je še bolj kot neuresničeno idejo treba spoštovati dejavnosti, ki že več kot šestdeset let naseljujejo stavbo, omogočajo bivanje in kulturno udejstvovanje več generacijam ter soustvarjajo identiteto prostora. Tako stavbe niti ni treba dozidati, saj jo v zaključeno celoto povezuje prav ta splet vsebin in zgodb. Vsekakor pa sta stavba Akademskega kolegija in njena okolica dotrajani in potrebni celovite prenove, ki mora nujno težiti k ponovni vzpostavitvi tega območja kot središča južnega Bežigrada, to pa lahko postane samo tako, da prostor na dnevni ravni uporabljajo ljudje, ki tam tudi živijo.

Literatura

- Abram, Ana (2010): *Predlog urbanistične zasnove novega študentskega kampusa v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
- Hrausky, Andrej (2017): *Plečnikova arhitektura v Ljubljani*. Ljubljana: Muzej in galerije mesta Ljubljane, Galerija Dessa.
- Korošec, Branko (1991): *Ljubljana skozi stoletja: mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kosec, Miloš (2019): Lepo zaokrožena gentrifikacija. *Outsider*, 30. maj. Dostopno na: <https://outsider.si/lepo-zaokrozena-gentrifikacija/> (26. november 2019).
- Krečič, Peter (2018): *Ljubljana – i mediteranski grad? Plečnikov pokušaj. (Ljubljana – tudi mediteransko mesto? Plečnikov poskus.)* Zagreb: Vijeće slovenske nacionalne manjine Grada Zagreba (Svet slovenske nacionalne manjšine Mesta Zagreb). Dostopno na: <http://www.slovenski-zagreb.hr/wp-content/uploads/2017/02/Ljubljana-i-mediteranski-grad-Plecnikov-poku%C5%A1aj-Ljubljana-%E2%80%93-tudi-mediteransko-mesto-Plecnikov-poskus.pdf> (26. november 2019).
- Lavrič, Ana (2012): Cerkev sv. Krištofa za Bežigradom. *Pot po baročni Ljubljani, virtualna razstava sakralnih spomenikov*. Dostopno na: <http://barok.zrc-sazu.si/Spomeniki/Kristof.aspx> (26. november 2019).
- Lenarčič, Vinko (1940): Razvoj Bežigrada. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 36–44. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigraski dom.
- Mestna občina Ljubljana (2019): *Baragovo semenišče*. Dostopno na: <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/ljubljana-zate/pregled-vseh-projektov/baragovo-semenisce/> (26. november 2019).
- Saria, Balduin (1940): Bežigrad v starem veku. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 19–25. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigraski dom.
- Stele, France (1940): Veliki načrti. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 44–55. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigraski dom.
- Steska, Viktor (1940): Iz nekdanjih dni. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 25–31. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigraski dom.
- Štrukelj, Tomaž (1940): Baragovo semenišče. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 69–71. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigraski dom.
- Študentski dom Ljubljana (ŠDL) (2019): *Prednostna lista..* Dostopno na: <http://www.stud-dom-lj.si/bivanje/razpisi/informativna-prednostna-lista> (26. november 2019).

- Univerza v Ljubljani in Roman Modic (ur.) (1969): *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani: 1919–1969*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Valenčič, Vlado (1968): Regulaijski načrt severnega dela Ljubljane. *Kronika (Ljubljana)* 16(2): 102–113. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-F080ZQMS> (26. november 2019).
- Vidic, Franc (1940): Spomini. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 32–36. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigranski dom.
- Zakrajšek, Kazimir (1940): Od sv. Krištofa do sv. Metoda in Cirila. V *Naš Bežigrad: v luči zgodovine, kulture, gospodarstva*, V. Fajdiga in F. Jesenovec (ur.), 56–68. Ljubljana: Stavbna zadruga Bežigranski dom.
- Zupančič Strojan, Tadeja (1997): *Univerza in mesto: ubikacijski razvoj Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.
- Župnija Bežigrad (n. d.): *Zgodovina župnije*. Dostopno na: http://zupnija-bezigrad.si/zgodovina/zgodovina_zupnije/ (27. november 2019).